

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
“БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ МАКСІМА ТАНКА”

УДК 811.161.3'373:165.62

КАПЦОВА
Юлія Анатольеўна

ФЕНАМЕНАЛАГІЧНЫЯ ІМПЛІКАЦЫІ І ЭТАС БЕЛАРУСКАГА СЛОВА

Аўтарэферат
дысертацыі на саісканне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

Мінск, 2022

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”

Навуковы кіраўнік: **Сянкевіч Васіль Іванавіч**, доктар філалагічных навук, прафесар, УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”, кафедра агульнаадукацыйных дысцыплін і метадык іх выкладання

Афіцыйныя апаненты: **Іваноў Яўген Яўгенавіч**, доктар філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры, УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”, кафедра тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі

Басава Ганна Іванаўна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, прафесар кафедры, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, кафедра медыялінгвістыкі і рэдагавання

Апаніруючая арганізацыя: УА “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна”

Абарона адбудзецца 30 сакавіка 2022 года ў 13.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый К 02.21.01 пры ўстанове адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, аўд. 482; e-mail: lingby@gmail.com; тэлефон вучонага сакратара: +375(17) 311-20-61.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”.

Аўтарэферат разасланы “28” лютага 2022 года.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый _____ / Д. В. Дзятко

УВОДЗІНЫ

Жывая мова аказваецца першасным творчым вопытам пазнання свету, вырашальнай умовай аўтэнтычнасці і легітымнасці моўцы – усталявання ім “тутэйшасці” і пашырэння сваёй прысутнасці ў глабальным свеце. У айчынным і замежным мовазнаўстве ўсё часцей выказваецца думка, што ў сітуацыі знаходжання чалавека сам-насам са сваімі думкамі і перажываннямі, а таксама агучвання іх перад аўдыторыяй праблема ідэнтыфікацыі яго як суб’екта маўлення і моўнай асобы ўступае месца пытанню аўтэнтычнасці самога моўцы і эфектыўнасці вопыту яго зносін са слухачамі. У серыі сітуацый, з якіх складаецца жыццёвы вопыт кожнага чалавека і грамадства ў цэлым, дамінуе Ното loquens (чалавек, які гаворыць). Мова выступае характэрным для чалавека тыпам паводзін і феноменам, які ўзвышае яго над сваёй прыродай і паводле якога ён атрымлівае прызнанне ў розных чалавечых супольнасцях.

Сучасная лінгвістыка, як не раз адзначалася ў мовазнаўчых працах, прыкметна набывае феноменалагічны характар – апелное да феномена “жывога слова жывога чалавека” (М. Бахцін), імкнецца “дакапацца” да сэнсавых глыбінь яго свядомасці, спасцігнуць матывы і перадумовы вербальных паводзін моўцаў. Навука аб мове перастае быць адарванай ад жыцця і ўзнаўляе страчаную сувязь з найглыбейшымі чалавечымі запытамі. Феномен жывога слова паўстае найважнейшай характарыстыкай цывілізаванасці чалавека. Такі падыход стварае антытэзу даследаванням мовы ў якасці культурнага інстытута.

Гіпатэтычна можна дапусціць, што ў сучаснай беларускай мове, якая жывіцца з крыніц народнага жыцця і творчасці, этычны элемент дамінуе. У мове штодзённасці запатрабавана этыка жывога слова. І хаця ў сувязі з працэсамі ідэалагізацыі жыцця беларуская мова не можа не набываць інстытуцыянальныя прыметы і ўтылітарна-прагматычную значнасць, заўсёды ёсць нязменная і заповітная сфера ідыялектнага (“тутэйшага”) слова, якое нязмушана гучыць у рэальным часе жывога маўлення.

Актуальнасць тэмы даследавання абумоўліваецца, па-першае, вартасцю ў грамадстве гуманітарных ведаў і этычных каштоўнасцей, якія стабілізуюць дынаміку развіцця сучаснага грамадства. Па-другое, пытанні, якія асвятляюцца ў дысертацыі, у большасці сваёй спецыяльна не вывучаліся або калі і закраналіся асобнымі даследчыкамі, то ў сувязі з вырашэннем іншых задач. Па-трэцяе, праблематыка дысертацыі адлюстроўвае агульную антрапацэнтрычную арыентацыю сучасных лінгвістычных даследаванняў з улікам “чалавечага” фактару. Думка аб неабходнасці вывучаць мову ў ходзе непасрэдных чалавечых стасункаў пакладзена ў аснову сучаснага працэсу выкладання беларускай мовы.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі

Дысэртацыйнае даследаванне выканана на кафедры агульнаадукацыйных дысцыплін і методык іх выкладання псіхалага-педагагічнага факультэта УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”: “Пафас як прагматычны складнік беларускага маўлення” (2016–2020 гг., нумар дзяржаўнай рэгістрацыі 20160665) падпраграмы “Беларуская мова і літаратура”; дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства”.

Мэта і задачы даследавання

Мэта даследавання – выяўленне і характарыстыка феноменалагічных імплікацый этасу, уласобленага ў ідыялектным беларускім слове.

Дасягненне пастаўленай мэты патрабавала вырашэння наступных **задач**:

1) абгрунтаваць перспектывы феноменалагічнага падыходу пры вивучэнні ідыялектных слоў беларускай мовы;

2) выпрацаваць лінгвафеноменалагічную дэфініцыю этасу, выявіць шляхі, прынцыпы і мадэлі яго ўвасаблення ў беларускай мове;

3) вызначыць склад і рэлевантныя характарыстыкі этычнага інструментарыю беларускай мовы;

4) шляхам антынамічнага супрацьпастаўлення выявіць і ахарактарызаваць асноватворныя эталагічныя параметры, якія акцэнтуюцца ў вербальных паводзінах моўцы;

5) выявіць сутнасць і характар беларускамоўнай эталогіі і апісаць этычныя тактыкі беларускага маўлення.

Аб’ект даследавання – кантынуум жывога беларускага маўлення.

Прадмет даследавання – вербальныя феноменалагічныя імплікацыі як інструменты ўвасаблення моўнага этасу.

Матэрыял даследавання атрыманы метадам суцэльнай і мэтавай выбаркі з мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў (138), перыядычнага друку (ЛіМ, “Звязда”, “Полымя”, “Настаўніцкая газета” і інш.) і вуснага маўлення. Выкарыстана 1326 слоў-мянушак з Лунінецкага, Іванаўскага, Драгічынскага, Бярозаўскага, Маларыцкага раёнаў. У выніку было выдзелена 2088 кантэкстаў, якія ўключаюць у свой склад этычны кампанент. Прыводзіцца лексікаграфічная інфармацыя з “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” (ТСБМ) і іншых слоўнікаў.

Пры напісанні дысэртацыі былі выкарыстаны апісальна-інтэрпрэтацыйны, параўнальна-супастаўляльны, стылістычны метады, а таксама запазычаны з феноменалогіі антынамічны метады.

Навуковая навізна дысэртацыі заключаецца ў поглядзе на мову як характэрную для чалавека мадэль паводзін. Дысэртацыйная праца з’яўляецца першым у беларускім мовазнаўстве вопытам комплекснага вивучэння феномена этасу і яго імплікацый у жывым слове. Упершыню аб’ектам

лінгвафенаменалагічнага вывучэння стала ідыялектнае слова беларускага маўлення і моўная эталогія Homo loquens (чалавека, які гаворыць). Выяўлены ўласна лінгвістычныя аспекты і перспектывы эталагічнага даследавання беларускага слова; даследаваны і апісаны этычны інструментарый беларускай мовы; прааналізаваны этычныя тактыкі і ўмовы ажыццяўлення вербальных паводзін.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Фенаменалагічны падыход да вывучэння беларускай мовы арыентуе айчыннае мовазнаўства ў сферу прысутнасці чалавека ў свеце і яго свядомага стаўлення да непасрэднага жыццёвага вопыту, у якім спецыфічнае ўступае месца характэрнаму. Адаляючыся ад гістарычнай манументальнасці і зададзенасці моўных форм, фенаменалагічны вектар стварае істотнае дапаўненне існуючым парадыгмам даследавання беларускай мовы праз зварот да недыскурсіўна пазнанай рэальнасці жыццёвага свету чалавека, увасобленага і выяўленага ў ідыялектным слове. Аб'ектам айчыннай лінгвістыкі становіцца беларускае слова як фенаменалагічная імплікацыя і Homo loquens – чалавек, які гаворыць (моўца).

2. Вербальны вопыт паводзін карыстальнікаў беларускай мовы складаецца з серыі імправізаваных або стандартызаваных этычных сітуацый. Этычна рэlevantнымі аказваюцца сітуацыі і фарматы зносін, якія паўстаюць паводле дуальнай канвергентнай мадэлі “з кім” і супрацьпастаўляюцца дыскурсіўным жанрам маўлення. Канверсіўнай арганізацыі эгацэнтрычнага беларускамоўнага дыскурсу супрацьпастаўляецца рэверсіўная будова жывога беларускага маўлення, якое характарызуецца апелятыўнасцю і выяўляе аналогію з рэхам. Апазіцыйнасці сістэмна звязаных адзінак мовы ў жывым беларускім маўленні супрацьпастаўляецца прынцып антыподнасці. Этычнымі антыподамі ў моўных зносінах выступаюць параметры “верх” і “ніз”, “тут” і “там”, “свой” і “чужы”.

3. Феномен ідыялектнага слова прэзентуецца ў постаці імпліцытнага этычнага элемента несеміятычнага тыпу, які выяўляе характарыстыку іерагліфічнасці – гаварыць больш за тое, што выражаецца ім як матэрыяльнай адзінкай. Іерагліфічнае слова міфалагізуецца як “жывое” і выступае ўвасобленнем неад’емнага складніку сітуацыйнага маўлення – этасу. Здольнасць да ідэнтыфікацыі і адлюстравання як уласціvasць сістэмна звязаных адзінак мовы ў ідыялектнай сферы ўступае месца аўтэнтычнай увасобленасці і творчай выяўленчасці.

4. Этычны інструментарый мовы ўтвараюць элементы, узнікненне якіх звязана з мастацкім мімесісам, прэзентаваным праз цытацыю і аналогію. Дамінуючым пачаткам этычных імплікацый выступае аспект легітымнасці – прызнання іх аўтэнтычнасці і праўды з боку адрасата (Другога). Інтэнцыянальны вектар беларускага маўлення абумоўлівае не толькі ўзуальны, але і аказіянальны характар этычных імплікацый, а таксама з’яўляецца падставай апісання ідыялектных і ідыяматычных рыс беларускай мовы.

5. Фенаменалагічнымі імплікацыямі беларускай мовы маніфестуецца крытычнае ўспрыманне рэчаіснасці, у ходзе якога катэгорыя каштоўнасці і яе ацэначнае выражэнне ўступае месца фенаменалогіі ўсведамлення вартаснага боку рэфэрэнтаў. Асноўны для фенаменалогіі прынцып відавочнасці ў кантынууме жывога маўлення праламляецца ў супрацьпастаўленні прамых і ўскосных імпрэсіўных эвідэнцыяльных імплікацый. З пункту гледжання эталогіі, беларускамоўныя этычныя імплікацыі з’яўляюцца складнікамі меліяратыўных або пеяратыўных этычных тактык.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені

Дысертацыя з’яўляецца самастойным навуковым даследаваннем, выкананым на аснове моўнага матэрыялу, сабранага і асэнсаванага аўтарам.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыйнага даследавання прайшлі апрабацыю на рэгіянальнай навукова-практычнай канферэнцыі “Самацветы роднай мовы: моўна-культурная прастора” (Брэст, 17 снежня 2016 г.); рэгіянальнай навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 21 лютага 2017 г.); рэгіянальнай навукова-практычнай канферэнцыі “Беларуская афарыстыка як нацыянальна-моўны набытак” (Брэст, 3 сакавіка 2017 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Камунікатыўная прастора і інфармацыйнае поле ў мове і маўленчай дзейнасці” (Брэст, 19 красавіка 2017 г.); міжнароднай навуковай канферэнцыі “Берасцейшчына і суседзі: праблемы, пошукі, здабыткі” (Брэст, 30 лістапада 2017 г.); рэспубліканскай навуковай канферэнцыі “Слова, фразеалагізм, перыфраза” да 80-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай (Брэст, 15 сакавіка 2018 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Белорусская идиоматика и тенденции современного языкознания” (Брэст, 27 лютага 2018 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Камунікатыўная прастора і інфармацыйнае поле ў мове і маўленчай дзейнасці” (Брэст, 12 красавіка 2018 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 21 лютага 2019 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Камунікатыўная прастора і інфармацыйнае поле ў мове і маўленчай дзейнасці” (Брэст, 21 сакавіка 2019 г.); II рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Беларуская ідыяматыка і тэндэнцыі сучаснага мовазнаўства” (Брэст, 25 красавіка 2019 г.); X міжнароднай навуковай канферэнцыі “Текст. Язык. Человек” (Мазыр, 16–17 мая 2019 г.); I міжнародным навуковым кангрэсе “Беларуская мова – галоўная гісторыка-культурная каштоўнасць нацыі і дзяржавы (да 90-годдзя Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа) (Мінск, 31 кастрычніка – 1 лістапада 2019 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 21 лютага 2020 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Камунікатыўная прастора і інфармацыйнае поле ў мове і маўленчай дзейнасці” (Брэст, 21 сакавіка

2020 г.); XXVII міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Одаренность и талант в информационном пространстве XXI века” (Казань, 24 лістапада 2020 г.); I міжнароднай метапрадметнай вочна-завочнай навуковай канферэнцыі “Этносы и судьбы в современном социуме” (Брэст, 9 снежня 2020 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Адзінаццатыя Калеснікаўскія чытанні” (Брэст, 29 кастрычніка 2020 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (Брэст, 12 лютага 2021 г.); рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Камунікатыўная прастора і інфармацыйнае поле ў мове і маўленчай дзейнасці” (Брэст, 25 сакавіка 2021 г.).

Апублікаванне вынікаў дысертацыі

Асноўныя тэарэтычныя палажэнні і вынікі дысертацыйнага даследавання адлюстраваны ў 26 публікацыях (агульны аб’ём 11,77 аўт. арк.), з іх 5 артыкулаў у рэцэнзаваных перыядычных выданнях, у тым ліку адзін у замежным (3,25 аўт. арк.), 11 – у зборніках навуковых артыкулаў, у тым ліку два ў замежных (6,09 аўт. арк.) (2 у суаўтарстве), 10 – у матэрыялах рэспубліканскіх і рэгіянальных канферэнцый (2,43 аўт. арк.) (1 у суаўтарстве).

Структура і аб’ём дысертацыі

Дысертацыя складаецца з пераліку ўмоўных абазначэнняў, уводзін, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, бібліяграфічнага спіса, які ўключае 192 найменні, спіса публікацый саіскальніка (26 найменняў), дадаткаў. Агульны аб’ём дысертацыі складае 164 старонкі, асноўны тэкст займае 109 старонак, бібліяграфічны спіс складае 16 старонак, дадаткі – 39 старонак (спіс этычна рэлевантных элементаў беларускай мовы, прэзентаваных ў маўленні персанажаў беларускіх мастацкіх твораў, вуснай і дыялектнай мове і перыядычным друку; матэрыялы да антынамічнага слоўніка беларускай мовы).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

Першая глава дысертацыі “Фенаменалагічны падыход да вывучэння этасу беларускай мовы” мае аглядава-аналітычны характар. Вызначаецца сутнасць фенаменалогіі і яе карысць для мовазнаўства, выпрацоўваецца лінгвафенаменалагічная дэфініцыя этасу, выяўляецца характар яго беларускамоўных імплікацый, пастуліруецца лагістычны пачатак вербальных зносін.

У раздзеле 1.1 **“Фенаменалогія ў кантэксце сусветнага і беларускага мовазнаўства”** адзначаецца, што любыя спробы выключыць чалавечую перспектыву з моўнай карціны свету непазбежна прыводзяць да вывучэння мовы, адчужанай ад чалавека, і даюць схаластычныя веды пра яе. Пазітывісцкі светапогляд значна рацыяналізаваў паняцце мовы, зводзячы яе прыроду да сістэмы ўмоўных знакаў і ўтылітарнага (прагматычнага) значэння.

Традыцыйны пункт гледжання ў мовазнаўстве мае справу са “словам наогул” і яго абстрактнымі момантамі (фанетычным, марфалагічным і інш.).

Лінгвафенаменалогія арыентавана на моўную свядомасць – першасную і несумненную для кожнага рэальнасць. Фенаменалагічны падыход азнамяноўвае паварот ад даследавання моўнай карціны свету і моўнай асобы да вывучэння выяўлення ў мове чалавека, які гаворыць, моўцы (Homo loquens), і яго вербальных паводзін. Фенаменальны аспект успрымання ўзнікае ў ходзе рэфлексійнага павароту ад таго, што існуе “само па сабе”, да ўсяго, што прэзентуецца “для нас”. Разважліваму разуменню свету супрацьпастаўляецца яго недыскурсіўнае ўсведамленне і асэнсаванне.

Слова ўсё часцей разглядаецца не толькі як сродак камунікацыі, але і як недыскурсіўны інструмент і шлях пазнання свету. У слове бачыцца складанае перапляценне актаў свядомасці і актаў існавання (Ч. Осгуд, Н. Хомскі, Д. Слобін, Дж. Грын, Дж. Мілер, М. І. Жынкін, А. А. Лявонцьеў, А. А. Брудны, Ю. А. Сарокін, Я. Ф. Тарасаў, Т. М. Ушакова, Н. У. Уфімцава, Ю. С. Сцяпанаў, Т. В. Ахуціна, А. А. Залеўская, І. А. Зімняя, Р. М. Фрумкіна, Т. В. Рабава, В. П. Грыгор’еў, А. М. Шахнаровіч і інш.).

Праблемы моўнай фенаменалогіі доўгі час звычайна вырашаліся ў рамках сацыялогіі, этыкі, эстэтыкі, псіхалогіі і, вядома, філасофіі (Дж. Лок, Д. Юм, І. Кант, Ф. Гегель, Э. Гусэрль, М. Хайдэгер, Г. Гадамер, В. Гумбальт, Э. Касірэр, Л. Вітгенштэйн, Г. Шпета, П. Фларэнскі, У. Салаўеў, М. Бярдзьеў, М. Бахцін, С. Франк, Л. Выгоцкі, А. Лосеў, У. Біблер, М. Мамардашвілі, Г. П. Шчадравіцкі, М. Мярло-Панці, П. Рыкер, Х. Артэга-і-Гасэт, М. Полані, Ф. Брэнтана, Ж. Дэрыда, М. Хомскі, А. А. Лявонцьеў, А. І. Прохараў, Н. М. Смірнова, Я. А. Шастова і інш.).

Аб фенаменалагічнай арыентацыі сучасных лінгвістычных даследаванняў сведчыць доктарская дысертацыя З. Я. Карманавай “Феноменологические аспекты содержательной структуры слова” і яе аднайменная манаграфія. Пытанні моўнай фенаменалогіі закранаюцца таксама ў навуковых артыкулах расійскіх даследчыкаў В. В. Іванова, С. А. Песінай, С. Е. Бабровай і інш.

Беларускае мовазнаўства не знаходзілася і не знаходзіцца ў баку ад прыярытэтных напрамкаў сусветнай лінгвістыкі. Нягледзячы на тое, што ў шматлікіх сучасных працах айчынных моваведаў слова “фенаменалогія” не выкарыстоўваецца, характар іх даследаванняў, па сутнасці, фенаменалагічны. Феномен “жывога слова” дамінуе ў назвах шэрагу прац беларускіх моваведаў: (П. В. Садоўскі “Беларускае слова ў эфіры” (1984), В. П. Красней “Грані слова” (1996), Л. І. Яўдошына “Слова ў мастацкім кантэксце” (2003), В. А. Ляшчынская “Слова ў паэзіі Янкі Купалы” (2004) і інш. Фенаменалогія “жывога слова” акцэнтавана ў працах А. А. Каўруса “Словасклад: слоўнік адметнай лексікі” (2013), І. Р. Шкрабы “Самабытнае слова: Слоўнік безэквівалентнай лексікі ў рускамоўным дачыненні” (1994), У. Юрэвіча “Слова жывое, роднае, гаваркое...” (1992), М. Р. Прыгодзіча “Шчодрасць слова” (1990) і інш. У прафесара Ф. М. Янкоўскага не было сумнення, што “само слова ёсць

творчасць” (“Само слова гаворыць. Філалагічныя эцюды, абразкі, артыкулы” (1986)).

Перспектывы і карысць фенаменалагічнага падыходу для лінгвістыкі абмяркоўваюцца на міжнародных канферэнцыях і ў навуковым друку. Метадалагічнае значэнне фенаменалогіі для мовазнаўства заключаецца ў тым, што яна *арыентуе лінгвістыку ў сферу недыскурсіўнага вопыту пазнання – “знаёмства”* (Б. Расел). Дзякуючы фенаменалогіі, *лінгвістыцы становяцца даступнымі элементы мовы ў аспекце іх аўтэнтычнасці* (непераймальнасці). Фенаменалогія заклікае лінгвістыку павярнуцца да *кантынуума рэальнасці – серыі сітуацый, у якіх ажыццяўляецца жывое маўленне*. Фенаменалагічны падыход да мовы засяроджвае ўвагу на *феномен улады і сілы слова*.

У раздзеле 1.2 “**Феномен этасу і фенаменалагічныя моўныя імплікацыі**” высвятляецца сутнасць неад’емнага складніку жывога маўлення – *этасу*. Этасам называецца пануючы феномен, які стварае спрыяльныя ўмовы для ажыццяўлення моўных зносін, характарызуецца імпліцытнасцю і прэзентуецца вербальнымі інструментамі.

У шырокім сэнсе этас – умова суладнасці ўсяго жывога. Гэты складнік не праяўляецца ў выніковай дзейнасці, а з усёй відавочнасцю выяўляецца ў паступальным ходзе ажыццяўлення стану чагосьці (жыцця, мыслення, урока, перамоў, імпрэз і да т. п.). Этас усведамляецца як характар праходжання ўсяго, што ўспрымаецца рэцыпіентам у рэжыме відавочнасці. Яго сэнсавае поле складаецца з элементаў ‘умовы’, ‘характар’, ‘лад’, ‘знаходжанне’, ‘месца’, ‘уладкаванне’, ‘архітэктоніка’. Дзякуючы этасу, свядомасць набывае характэрны для ўспрымання кожнай сітуацыі настрой.

Адзначаецца, што на працягу стагоддзяў сэнс гэтага феномена змяніўся ад уяўлення пра месца лакалізацыі жывых істот да паняцця характару. Лакалізацыйнаму сэнсу этасу адпавядаюць яго характарыстыкі. У розных кантэкстах сустракаемся з “маім” (унутраным) і “сваім” (знешнім) этасам (месцам). Унутранае “вось-тут-месца” аказваецца месцам сітуацыйнага знаходжання чалавека і этасам яго гаворкі: *Мы тут пагаварылі... Што тут і гаворыць. Гаворкі тут усякія. Пра раскулачванне* (І. Мележ). Сэнсавая стыхія “майго” не інтэрпрэтуецца ў тэрмінах маўленчай прагматыкі. Займеннік *мой* (-я, -ё, -е) у кантынууме зносін ёсць нешта большае, чым проста граматычная форма: – *Не маё гэта; Не мой сёння дзень; Мая пара яшчэ не настала* і да т. п. За “маім” стаіць аўтэнтычная рэальнасць моўцы, якая не адкрываецца як аб’ект, аднак аказіянальна выяўляецца для рэцыпіента ў рэжыме рэальнага часу.

Са знешнім (“сваім”) месцам карэспандуе феномен *эмпатыі* – прыняцця ў выказванні некаторага погляду і ўспрымання сітуацыі з боку Другога; параўн.: *Іван спытаў Галю* (ідэнтыфікацыя) і *Іван спытаў сваю жонку* (выказванне з боку Івана). “Сваё” звязана з легітымнасцю – прызнаннем (*свой хлопец, свой чалавек*), спрыяе і выступае ўмовай упэўненасці: *На сваім сметніку і певень (верабеі) пан*. Чужое нямілае: *А там – чужая старана, усё няміла* (В. Гігевіч). Характарыстыка “свайго – чужога” ажыццяўляецца ў

аспекце прэферэнцыі “свайго” над “чужым”: – *Здыхляціна не здыхляціна, а свая!* (І. Мележ). Са “сваім” месцам звязваецца ўяўленне пра матываваныя характарам паводзіны (у кожнага *свой* характар).

Пад фенаменалагічнымі імплікацыямі разумеюцца вербальныя элементы выяўлення інтэнцыянальных станаў (мадэль “для каго”), напрыклад, бульба для беларуса – *другі хлеб* (перыфраза). Сэнс усяго, што гаворыцца, не перадаецца, а даходзіць ці не даходзіць да рэцыпіента (слухача). Дамінуючы інтэнцыянальны стан вербальных паводзін – упэўненасць. Гэтая этычная характарыстыка супрацьпастаўляецца такой пафаснай уласцівасці дыскурсу, як перакананасць.

Асноватворным крытэрыем этычнасці выступае аспект прымальнасці (“*Тут так не прынята*”). Ім ствараецца характэрная мова, у якой моўца перадусім думае, як яго слова адгукнецца ў другім чалавеку. Прысутнасць Другога аказваецца для моўцы ініцыяцыяй (іспытам), уплывае на яго вербальныя паводзіны.

Раздзел 1.3 “**Лагістычны пачатак вербальных зносін. Ідыялектнае беларускае слова**” прысвечаны моўнай лагістыцы, якая асэнсоўваецца праз феномен шляху. Патокавае слова супрацьпастаўляецца слову як адзінцы моўнай сістэмы – лексеме. У стыхія жывога маўлення слова прасякнута сітуацыйнымі асэнсаваннямі і перажываннямі моўцы, выяўляе расслаенні думкі і сэнсавыя глыбіні. Яно характарызуецца як *жывое, свежае, пяшчотнае, нечаканае, характарыстычнае, крытычнае, праніклівае, імпрэсіўнае, насычанае, апеляцыйнае, невычарпальнае* і г. д. Адзначаецца, што яго сэнсава-пачуццёвая палітра не знаходзіць адлюстравання ў існуючых канцэпцыях лексічнага значэння слова.

Жывое слова валодае фундаментальнай фенаменалагічнай характарыстыкай – *інтэнцыяльнасцю*. Яно заўсёды мае свайго адрасата – маніфестуецца “для каго”: *У жыцці маім слова найпершае “мама” І цяпер для мяне сама міла гучыць* (Н. Гілевіч). У інтэнцыянальным рэжыме жывога маўлення слова прыкметна пашырае свае рэферэнцыяльныя параметры за кошт імпліцытнага фенаменалагічнага кампанента і набывае якасць іерагліфічнасці – гаварыць “для каго” больш за тое, што непасрэдна выражаецца ім як матэрыяльнай з’явай. Іерагліфічнае слова “само гаворыць” і ўсведамляецца як *гаваркое* (Ф. М. Янкоўскі). Сэнс дзеяслова *гаварыць* у аспекце фенаменалогіі не мае нічога агульнага з інфармацыйным сведчаннем.

З жывым гучаннем беларускай мовы звязваецца ўяўленне пра яе *ідыялектнынасць* – непаўторныя характарыстыкі мовы кожнага чалавека. У гаваркім слове прысутнічаюць няўныя сэнсавыя пласты, якія прадугледжваюць рэцэпцыю слухача. Слушнасць – не аб’ектыўная ўласцівасць, а фенаменалагічная характарыстыка славеснасці (*слушная думка, слушная парада, слушная заўвага* і г. д.) Гаваркое слова ўвасабляе неканвенцыянальныя рысы, якія адсутнічаюць у знаку: “*Ма-ма*” – *якое гэта салодкае, ласкавае слова* (А. Якімовіч). У выразе “беларускае слова” адносіны прыналежнасці ўступаюць месца феномену беларускасці: *І загучала яно – гаваркое, роднае,*

беларускае слова ... Жывое ў вяках беларускае слова ... (А. Бачыла); *Яго Вялікасць беларускае слова ўладарыла на свяце паэзіі...* (В. Гігевіч).

У другой главе “Этычны інструментарый беларускай мовы” вызначаюцца склад, характар і крытэрыі этычнай рэлевантнасці маўленчых прэзентацый. Тэрмін “этычны” (англ. *etic*) звязваецца з этычным падыходам (*etic standpoint*), які супрацьпастаўляецца эмічнаму (*emic standpoint*).

У раздзеле 2.1 “Этычныя інструменты беларускай мовы. Характарыстыка і склад” адзначаецца шэраг параметраў (фенаменальнасць (незвычайнасць), несеміялагічнасць, прэзентатыўнасць, цытатнасць, ідыялектычнасць, апелятыўнасць, ідыяматычнасць, неаргументнасць, эйдычнасць, крытычнасць), якімі характарызуецца беларускамоўны інструментарый і паводле якіх распазнаюцца яго элементы.

Не валодаючы ідэнтыфікацыйнай валентнасцю, незвычайнае кідаецца ў вочы, выяўляецца ў сітуацыі, дзе заўважаецца нешта характэрнае. З аспектам незвычайнасці звязваецца феномен “остранение” (В. Шклоўскі). Эфект незвычайнасці выводзіць рэцыпіент з “аўтаматызму ўспрымання”. Слова прэзентуе рэалію ў нечаканай для ўспрымальніка перспектыве. Ён як бы прабіраецца праз “дзіўную” (рус. “странную”) форму да закладзеных аўтарам сэнсаў і расшыфроўвае іх.

Несеміятычнаму статусу этычных інструментаў адпавядае паняцце *меткі*. Метка ствараецца ў непасрэдным вопыце распазнання “свайго” і “чужога”. Сэнс меткі даступны для канкрэтнага чалавека ці супольнасці людзей, звязаных адным жыццёвым вопытам. Нейкі незвычайны выпадак ці рыса “падсвечвае” рэалію, і рэфэрэнт аказваецца распазнавальным – “мечаным”, напрыклад, у сітуацыі ўзнікнення мянушкі.

Адным з крытэрыяў вылучэння этычнага кампанента ў словах з’яўляецца іх камплементарны (дапаўняльны) характар. Так, выказванне “*Яна была зусім маладая*” аб’ектыўна значыць ‘яна была маладая’ і ў дапаўненне (камплемент) яно змяшчае мадальны кампанент (“Я не перабольшваю..., паверце мне...” і да т. п.).

Адзначаецца цытатны характар шматлікіх этычных элементаў беларускай мовы. Так, у пытанні дарослага да дзіцяці “*А мама дома?*” слова *мама* – апелятыў да маці, які натуральна гучыць з вуснаў дзіцяці (для яго, а не для дарослага яна “*мама*”). Адначасова ў слове *мама* выяўляецца этас (характар) успрымання рэфэрэнта дзіцём. Паняцце “скрытая цытацыя” пашырае сферу моўных фактаў, якія традыцыйна абазначаюцца тэрмінам “цытата”. Этычна рэлевантныя элементы беларускай мовы ўзнікаюць паводле мімесісу – асноўнага прынцыпу мастацкай творчасці, у тым ліку і моўнай. Аналогія, цытацыя і ўяўленне – інструменты выяўлення фундаменальнага для этасу прынцыпу пераемнасці.

Крытэрыем этычнай рэлевантнасці беларускамоўных элементаў аказваецца іх няздольнасць выступаць у ролі аргументаў. Словы з этычным кампанентам не могуць ужывацца ў функцыі дзейніка. Напрыклад, прыметнік

мілы – этычная характарыстыка. Усе дэрываты з ім не з’яўляюцца аб’ектыўна ўстаноўленымі фактамі (*мілы чалавек, мілы хлопец, мілагучная мелодыя, мілавідны твар* і г. д.).

Этас знаходзіцца па-за аксіялогіяй. Феномены этасу бяспэчэнныя, што не перашкаджае ім быць падвергнутымі крытыцы, у якой выяўляецца вартасны погляд Другога. І хаця кожную заганную рысу рэаліі можна спраектаваць на шкалу ацэнкі (“добрае – дрэннае”), усё ж у крытычным успрыманні рэальнасці выяўляецца прэферэнцыя вартасці, а не прыярытэт каштоўнасці.

Для стратыфікацыі этычных элементаў беларускай мовы рэлевантным аказваецца прынцып *эвідэнцыяльнасці* (ад лац. *evidentia* ‘відавочнасць’, ‘выяўленасць’). Сутнасць яго выяўляецца праз супастаўленне відавочнага і нагляднага. Эвідэнцыяльнае не бачыцца і не чуецца, аднак глядзіцца і слухаецца. Не паказваючы сябе, рэальнасць сама даступная для ўспрымальніка.

У раздзеле 2.2 “**Прамыя эвідэнцыяльныя элементы беларускамоўнага этасу**” адзначаецца сітуацыйны характар прамых (“вочных”) эвідэнцыяльных элементаў беларускамоўнага этасу. За этычныя прызнаюцца сітуацыі знаёмства і апеляцыйнасці (зову).

Перцэптыўным сігналам рэальнасці *Dazein* у беларускай мове выступае імплікацыя *вось*. Яна не ўказвае на прадмет (з’яву), а непасрэдна прад’яўляе рэалію для ўспрымання (– *Вось глядзі... – Вось паслухай...*): – *На вось глядзі, якія прэзенты выкідвае твая дачушка* (Я. Маўр). Прамая эвідэнцыяльная рэцэпцыя прысутнічае ў імплікацыі *вельмі*: – *Гэта па-твойму важна? – Вельмі* (Л. Левановіч). Словам *зусім* імплікуецца аспектацыйны сэнс нечаканасці: *Ён быў зусім невысокі*. Перцэптыўна-вартаснае ўспрыманне рэальнасці выяўляецца ў слове *маё* (-я,-е): *Чые дзеці прыгажэйшыя? – Маё, кажса сава. – І лупаценькія і кашлаценькія* (З нар.).

У сітуацыі гутаркі выкарыстоўваюцца апеляцыйны, утвораны ад уласных імён – “пазыўныя” моўцаў. Пытанне пра “званне” (“Як цябе завуць?”) арыентавана на феноменальную “для каго”-рэальнасць: *Дачка Рыгора Раманавіча, паважаны медык Алена Рыгораўна, а для сяброў іх дома – Лена, Леначка* (Я. Брыль).

Фенаменалагічна-этычны статус характэрны для перыфразы. Гэтай фігурай маўлення ствараюцца ўмовы ўспрымання рэалій у незвычайным святле. Рэцыпіент інтуіцыйна здагадваецца, пра што гаворыцца ў перыфразе: *начная зязюлька* (паэт.) – жонка; *два васількі, жытнёвыя васількі* (паэт.) – вочы; *адродкі белай Русі* (паэт.) – беларусы і г. д.

У раздзеле 2.3 “**Ускосныя эвідэнцыяльныя этычныя элементы беларускай мовы**” разглядаюцца анафарычныя імплікацыі, якія выяўляюць этычны сэнс толькі пры ўмове іх уключанасці ў сітуацыю маўлення. Карыстаючыся імі, моўцы выяўляюць свае пачуцці да ўсяго, што не супадае з рэаліямі “свайго” свету.

Да анафарычнага інструментарыю беларускай мовы належыць імплікацыя *там* (антыпод – *тут*). У свядомасці моўцаў прысутнічае

натуральная ўстаноўка на непрыманне ўсяго, што знаходзіцца па-за межамі “тут”. Тутэйшы чалавек туды не імкнецца (“*Што я там забыў?*”), усведамляе яго непрытульнасць (“*Каму я там патрэбны?*”). Этычны спектр тамтэйшага даволі шырокі. Яно *вулічнае*, “*калхознае*”, *панскае*, *буржуазнае*, *капіталістычнае* і г. д. Частотны індэкс адчужэння ў сітуацыі жывой гаворкі – імплікацыя *гэты* (*Гэтаму тут не месца... А гэты, што тут забыў?.. А гэтага хто сюды клікаў?...* і да т. п. (3 разм.). – *Толькі мне этаго тут не хапала*, – *уздыхнуў Казакевіч* (Л. Левановіч). Меткай адчужанасці ў выказванні выступае імплікацыя *нейкі*: *От вярнуўся брат, радавацца трэба, а ёй горка: чужы ён нейкі, колкі і злосны* (С. Грахоўскі).

Шэраг этычна рэлевантных анафарычных дэрыватаў беларускай мовы характарызуецца сэнсам неселектыўнасці. Ён увасоблены ў словах з часткай *абы-*: *абы-дзе*, *абы-хто*, *абы з кім*, *абы-куды*, *абы-як*, *абы-што* і г. д.: – *Пляцеш абы-што*. *Людзі падумаюць, што і праўда* (І. Мележ); *Знайшоў каго?.. Ету сучку!.. Якая яшчэ ў дзеўках лезла пад усякага!.. Якой толькі адно наўме!.. Толькі адно – што б склешчыца!.. Абы з кім!.. Абы кныр!.. Абы склешчыца... Суку завугольную!.. Якая ля кожнага вугла!.. Ля кожнага плоту!.. Абы з кім!..* (І. Мележ). Этычнай вартасцю валодае ўсё, што “не абы”: – *У мяне не абы якая нявестка – гарадская* (К. Каліна).

Сэнс неселектыўнай татальнасці прысутнічае ў імплікацыях *усякі*, *усялякі*, *розны*, *абое*: *Гаворкі тут усякія*. *Пра раскулачванне*. *Розныя варожыя галасы...* (І. Мележ). Імплікацыя *розны* часцей ужываецца ў прагматычных ідэалагізаваных кантэкстах: *Ён [дакладчык] сказаў, што закідвае вудачкі ўсякая нечысць – нацдэмы розныя, розныя Гартныя...* (І. Мележ). Сэнс “што адзін, тое і другі” выяўлены ў беларускай парэміялогіі: *абое рабое, два боты пара*: – *Бо і ты такі!* – *ускіпела жанчына*. – *Абое вы роўныя! Абое рабое!* (Б. Сачанка).

У склад этычнага інструментарыю беларускай мовы ўключаюцца таксама ўзуальныя “завочныя” элементы – словы-мянушкі як характарыстычныя меткі і жывапісна-выяўленчыя прэзентацыі індывіда. Феномен мянушкі – іерагліфічнае слова, якое не абазначае паняцця і не належыць сістэме беларускай мовы, г. зн. не ўпісваецца ў яе словаўтваральную сістэму і парадыгматыку. Без ментальнага пасрэдніцтва мянушкай інтуітыўна схопліваецца эйдас (сутнасць) рэаліі. Адрозніваюцца *мянушкі-аналогіі* (тыпу *Бусел*, *Памідор*, *Рабіна* і да т. п.) і мянушкі-цытацыі: *У хатцы жыў дзед Карашок, якога так празвалі за прыгаворку “ідры твае карашкі”* (Я. Брыль). Разгледжаны мянушкі, якія ўваходзяць у амастыкон літаратурнага твора і якія належаць народным гаворкам (сабраныя ў палявых умовах на тэрыторыі Брэстчыны).

Трэцяя глава “Беларускамоўная эталогія. Тактыкі вербальных зносін” прысвечана вывучэнню моўных паводзін моўцы, выяўленню і апісанню іх тактык.

У раздзеле 3.1 “Вербальныя паводзіны і дзейнасць” абгрунтоўваецца

антыномія паводзін і дзейнасці. Адзначаецца, што паводзіны не прычыняюцца да жыцця, а само жыццё ёсць паводзіны.

У адрозненне ад валявой дзейнасці, паводзіны матывуюцца характарам. Яны не рэгулююцца існуючымі інстытутамі, аднак прадугледжваюць прысутнасць Другога – гледача (“смотрящего”): *Паглядзім яшчэ на твае паводзіны...* (3 разм.). Моўныя паводзіны ажыццяўляюцца паводле дзеясловаў *гаварыць* і *слухаць*, якімі адзначаецца і паводле якіх рэалізуецца імперсанальны стан моўцаў (мадэль “гаварыць + з кім”).

Праз вусную гаворку выяўляюцца ідыялектычныя распазнавальныя рысы моўцаў – манера гаварыць, вымаўляць асобныя словы і гукі: *Па гаворцы [Тоні] Заслонаў адразу пазнаў у ёй украінку* (Г. Шчарбатаў). Несумненная феноменальная рэальнасць – беларуская гаворка: *Яе пазнаю я яшчэ здалля, Мне мілую, як родная зямля. Гучыць напеўна, бы мелодыя, Гаворка беларуская* (3 песні “Гаворка беларуская”).

У раздзеле 3.2 “**Меліяратыўныя тактыкі беларускага маўлення**” апісваюцца і характарызуюцца феномены меліярацыі і пеярацыі. Ходу вербальных зносін спрыяюць тактыкі, арыентаваныя на ўзвышэнне ці прыніжэнне не толькі моўцаў, але і ўмоў, у якіх ажыццяўляецца маўленне.

Тактыка велічання. Аспект велічальнасці прысутнічае ў архаічным тытулаванні, калісьці афіцыйна прынятым у славянскіх народаў: *Ваша Вялікасць, Ваша Светласць, Ваша Ягамосць*. Неафіцыйны тытул – слова *сам*: – *Ты што ж гэта? – зашаптала з напрокам, па-сяброўску. – Так сустрэць! Самога Башлыкова!* (І. Мележ). Эпітэт *вялікі* ўжываецца пры назвах людзей творчых і пасіянарных: *вялікі паэт, вялікі мастак, вялікі кампазітар, вялікі палкаводзец, вялікі вучоны* і г. д.

Тактыка стэрэатыпнай аспектацыі. Стэрэатыпы моўнай свядомасці не толькі абумоўліваюць перцэптыўнае пачуцце сімпатыі-антыпатыі да рэферэнта, але і дыктуюць характар яго ўчынкаў: *Я – салдат. Салдат, веруючы ён ці атэіст, заўсёды павінен быць гатовы ўзяць у рукі зброю, абараніць сваю зямлю ад ворага* (І. Зданюк).

У раздзеле 3.3 “**Пеяратыўныя этычныя тактыкі**” асэнсоўваюцца пеяратыўныя тактыкі. Сутнасць іх выяўляецца ў тым, каб прынізіць субсяседніка, выявіць яго нявартасць і нікчэмнасць. Пеяратыўныя тактыкі характарызуюцца вынаходлівасцю і аказваюцца больш разнастайнымі, чым меліяратыўныя. Выкарыстаныя ў гаворцы пеяратыўныя этычныя імплікацыі не спрыяюць наладжванню стасункаў, парушаюць лад гаворкі і правакуюць канфліктныя сітуацыі.

Тактыка адчужальнай дыскрэдытацыі. Памнажэннем нівеліруецца вартасць рэферэнта. Наша пачуцце як бы прытупляецца, калі высвятляецца, што ёсць тысяча аднародных прадметаў: – *Што тут за цятры развялі, хутка за справу* (М. Герчык); – *У гімназіях мы не вучыліся і акадэміі не канчалі, мы простыя людзі* (А. Федарэнка).

Тактыка генералізацыі. Сіла генералізацыі здымае ўсякія распазнавальныя прыметы элементарна чужога свету, сцвярджаючы іх абсалютную аднолькавасць. *Усе вы аднаго крою, прыкідваецца ягнятамі, каб ашукаць ды даць лататы* (Т. Хадкевіч).

Тактыка абзывання – шырока распаўсюджаны прыём мовы штодзённасці, заснаваны на прызнанні ператваральнай сілы слова. У абзыванні прысутнічае характэрны для міфа аспект адначасовасці ўспрымання і мыслення: – *За каго ты мяне лічыш, свіння ты гэтакія?* (І. Шамякін).

Тактыка дэскрыптывізацыі. Дэскрыптыўная мадэль “назоўнік + прыметнік” шырока выкарыстоўваецца ў выказванні пагарды да рэфэрэнтаў, напрыклад: – *Адыдзі, чорт слінявы* (І. Мележ); – *Цьфу, карова рудая, – падчапіла Лукашова Волька* (К. Каліна).

Тактыка меэзісу (здрабнення). Меэзісныя дэрываты пагардліва характарызуюць рэфэрэнтаў паводле іх паводзін, ладу жыцця, сілы і да т. п.: *Напэўна, і сірату з дзетдома гэтая лярвачка не прыняла б, каб усынавіць – нашто ёй клопат лішні* (А. Карпюк); *Усміхаецца нармальнай жаночай усмешкаю – ладная фіфачка, далібог* (Г. Далідовіч); – *Я ж сапраўды побач з ёю – звычайная мяшчаначка* (М. Герчык); – *Ах, праведнік. Падсілачку сабе знайшоў...* (У. Міхно). *Сцяпан Мікалаевіч пахітаў галавой: маўляў, слабачок ты, Сіма* (А. Асіпенка).

Тактыка парадзіравання. Імітацыя вербальных паводзін другога чалавека і элементарна яго мовы шырока выкарыстоўваецца як тактыка адчужэння: – *А чаму, чагокала, ты разгублена чагокала, і вялікае ты штокала, бо усю дарогу штокала* (Р. Барадулін); – *Хопіць тут самаць, самалка, сама ўсё, сама...* (М. Лынькоў).

Тактыка легітымацыі. Грамадства патрабуе ад чалавека “трымаць марку” – апраўдваць сваю назву: *Ну які ён дырэктар, – мільганула думка ў Мішы* (А. Кажадуб); – *Хіба ты жаніх! – зазваваўся бацька. – Жаніх мне тут знайшоўся* (І. Мележ).

Тактыка элімінавання (лац. *eliminare* ‘аддаляць’). Элімінацыя – імпульс, які пасылаецца адрасату. У сэнсавым полі дзеяслова *наслаць* нязменна прысутнічаюць сэнсы “бліжэй” і “далей”: – *А пайшло яно да чорта. Абрывла. Сколькі ўжо можна....* (3 разм.).

Як *этычная санкцыя* трактуецца *праклён* – распаўсюджаны этычны прыём вербальных паводзін у жывым маўленні: *Каб табе ногі паадсыхалі! Куды зноў пацягнуўся? Самагонкі шукаць? Каб ты ўжо напіўся і засіліўся... Каб ты пайшоў і не вярнуўся* (М. Левановіч).

Этас моўных паводзін, увасоблены ў аўтэнтчным беларускім слове, спрыяе ўпэўненасці чалавека і выяўленню яго ўлады.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

У ходзе праведзенага даследавання былі атрыманы наступныя вынікі:

1. Абгрунтаваны перспектывы феноменалагічнага падыходу пры вывучэнні ідыялектных слоў беларускай мовы. Фенаменалагічны падыход арыентуе навуку аб мове на вывучэнне чалавека, які гаворыць (*Homo loquens*), і намячае перспектывы даследавання кантынууму жывога маўлення – слова, якое гучыць у рэжыме рэальнага часу. Супрацьпастаўленнем працэсу разумення рэчаіснасці і ходу яе ўсведамлення знамянуецца паварот да сферы чалавечай свядомасці і яе сутнасцей – феноменаў. Фенаменалогія ўспрымання робіць даступнай рэальнасць, у якой а р’іогі ўвасоблены дапрэдыкатыўны вопыт чалавека, які яшчэ не стаў прадметам кагніцыі – катэгарызацыі і канцэптуалізацыі. Карыстальнікі мовы сутыкаюцца з “вось”-рэальнасцю (*Dasein*) – непаўторным светам чалавечых упэўненасцей і сэнсаў, які парадасальна не існуе, аднак ёсць для ўспрымальніка. Сутнасць рэчаў спасцігаецца ў ходзе недыскурсіўнага пазнання праз моватворчасць.

Фенаменалагічны падыход да беларускай мовы не стварае асобны напрамак у шэрагу існуючых лінгвістычных парадыгм, аднак аказваецца надзвычай важным дапаўненнем традыцыйных даследаванняў, якія трактуюць мову як інстытуцыйную форму дзейнасці, а таксама тлумачаць моўныя факты і падзеі, зыходзячы з тэзісу аб іх семіятычнай прыродзе і сістэмнасці. Дзякуючы феноменалогіі, мовазнаўства набывае рэальныя рысы і выступае “лінгвістыкай мовы сутнасцей” (М. Хайдэгер), “фенаменалагічнай лінгвістыкай” (З. Я. Карманав), “лінгвістыкай кожнага дня” (Б. Ю. Норман), “лінгвістыкай імгнення, якое трывае” (В. І. Сянкевіч). Фенаменалагічны аспект становіцца ўсё больш прыкметным у сучасных даследаваннях беларускай мовы.

Фенаменалагічная лінгвістыка аддаляецца ад аналізу фармальных моўных структур і паварочваецца да вывучэння акцэнтаваных у жывым маўленні творчых ідыялектных імплікацый – складнікаў жыццёвага свету чалавека і яго паводзін. Гэтаму падыходу становіцца даступным кантынуум увасобленых у мове феноменаў (сутнасцей) чалавечай свядомасці, якія не паддаюцца разважлівай інтэрпрэтацыі, аднак з поспехам пазнаюцца шляхам інтуітыўнага ўгадвання.

Эмпірычную базу мовазнаўчай феноменалогіі стварае сфера пазнання – вопыт непасрэднага знаёмства. Увасобленая ў мове свядома настроеная рэальнасць штодзённасці супрацьпастаўляецца інстытуцыянальна арганізаванай рэчаіснасці, а таксама формам яе адлюстравання і канцэптуалізацыі. Актуальныя праблемы ідэнтыфікацыі і ісціннасці ўступаюць месца надзённым пытанням аўтэнтычнасці і праўдзівасці. Фенаменалагічнае даследаванне мовы адыходзіць ад гістарычнай манументальнасці. Пераходзіць у сферу ўспрымальнасці чалавека і археалогіі яго мыслення, запатрабаванай у моўнай творчасці (уключаючы міфатворчасць) [1; 5; 9; 18; 19; 22].

2. Выпрацавана лінгвафенаменалагічная дэфініцыя этасу, акрэслены шляхі і мадэлі яго ўвасаблення ў беларускай мове. Этас прызнаецца за дамінуючы імпліцытны складнік моўных зносін, які ўвасабляецца ў этычных вербальных інструментах і спрыяе ходу ажыццяўлення моўных паводзін. Асноватворная характарыстыка этасу – яго парадаксальная непраяўленая выяўленасць. Этычныя феномены не адкрываюцца як з’явы, а выяўляюцца ў кантынууме зносін у прысутнасці Другога.

Вывучэнне мовы сутнасцей і яе інструментарыю знаходзіцца ў рэчышчы лінгвістычнай лагістыкі. Падставай лагістычнага пачатку ў мовазнаўстве выступае асэнсаванне феномена шляху. З антыноміі шлях (vs дарога) вынікае супрацьпастаўленне зносін (негацыяцый) і камунікацыі. Уласцівыя аналізу сістэмы мовы асацыятыўныя адносіны змяняюцца фенаменалагічнымі пачаткамі і прынцыпамі. Лінгвістычную рэлевантнасць набывае прынцып антыподнасці, паводле якога выстройваецца лінія вербальных паводзін *Homo loquens* – чалавека, які гаворыць. Для лінгвістычнай лагістыкі надзвычай важным аказваецца прынцып відавочнасці. Феномен відавочнасці прысутнічае ў сітуацыі ірацыянальнага ўспрымання, дзе не задзейнічаны разумова-паняцыйныя механізмы і рэцыпіент давярае сваёй інтуіцыі. У кантынууме відавочнасці праходзяць вербальныя перагаворы і ажыццяўляецца ўсведамленне рэальнасці на антыподных падставах “верх – ніз”, “тут – там”, “сваё – чужое”. Дыяметральнае члянэнне свету па прынцыпе “сваё” і “чужое” не мае семантыка-прагматычных уласцівасцей і не ўваходзіць у сферу парадымматычных адносін. “Чужое” – апазіцыя “свайго”, а не яго антыпод [3; 7; 8; 13; 17; 18; 19].

3. Вызначаны склад і рэлевантныя характарыстыкі этычнага інструментарыю беларускай мовы. Этычны інструментарый беларускай мовы складаюць элементы, якія распазнаюцца па такіх характарыстыках, як фенаменальнасць, несеміялагічнасць, прэзентатыўнасць, аказіянальнасць, ідыялектычнасць, апелятыўнасць, ідыяматычнасць, неаргументнасць, эйдэчнасць, крытычнасць. Этычныя інструменты мовы не маюць семіятычных прыкмет і асэнсоўваюцца па аналогіі з меткай (*nota*). Антыномія знака і меткі выяўляецца ў аспекце адрознення дэманстратыўнасці і маніфестацыйнай выяўленчасці. У адрозненне ад сістэмна-звязаных эмічных адзінак, словы-меткі не могуць служыць аргументамі (суб’ектамі) у камунікатыўных канструкцыях. Выкарыстанне этычных рэсурсаў складае сферу этычнай пісьменнасці моўцы.

Этычна рэлевантныя элементы беларускай мовы ўзнікаюць паводле мімесісу (пераймання) шляхам цытатнай і аналагічнай дэрывацыі. Этычнай рэлевантнасцю ў мове валодае феномен скрытай цытацыі. Паняцце аналогіі не мае нічога агульнага з метафарай і аказваецца запатрабаваным у сферы міфа. Дзякуючы фенаменалагічным этычным імплікацыям, ажыццяўляецца ўсведамленне і стратыфікацыя рэальнасці паводле антыподнага прынцыпу “сваё – чужое”. Пераважная частотнасць у ходзе моўных зносін інструментаў адчужэння вынікае з надзённай патрэбы распазнання чужога, якое ў сілу сваёй

непазнанасці можа аказацца непрыемным і непрымальным для чалавека. Дамінуючае пачуцце да чужога – абыякавасць.

Фенаменалагічны пачатак мовы ўвасабляецца ў феномене слова, якое “само гаворыць”. З ідыялектным беларускім словам карэспандуе моўная творчасць і свабода рэалізацыі моўцам сваёй аўтэнтычнасці. Асэнсаванне адзначанага феномена абапіраецца на паняцце іерогліфа. У рэжыме вяшчання слова набывае іерагліфічныя рысы – гаворыць для рэцыпіентаў больш за тое, што аб’ектыўна выражаецца ім і называецца. Ідыялектныя словы ўспрымаюцца ў аспекце інтэнцыяльнасці (“для каго”) і выяўляюць інтэнцыянальныя станы моўцы. Гэта аўтэнтычныя і ідыялектныя меткі, сэнсавыя прырашчэнні, якія не толькі аказіянальныя і рэлевантныя для сітуацыі “тут і цяпер”, але і характарызуюцца рознай ступенню ўзуальнасці. Дзякуючы іерагліфічнаму статусу, слова здольна ўплываць на свядомасць і паводзіны карыстальнікаў мовы [4; 6; 12; 16; 23; 24; 26].

4. Шляхам антынамічнага супрацьпастаўлення выяўлены і ахарактарызаваны асноватворныя эталагічныя параметры, якія акцэнтуюцца ў вербальных паводзінах *Ното loquens*. Дамінуючая антыномія мовы – антыномія маўленчай дзейнасці і вербальных паводзін. З адзначанай антыноміяй карэспандуюць эксплікацыйнасць (vs імплікацыйнасць), вобразнасць (vs выяўленчасць), ідэнтычнасць (vs аўтэнтычнасць), дыскурсіўнасць (vs інтуітыўнасць), універсальнасць (vs кантынуальнасць), уласнасць (vs апелятыўнасць), нагляднасць (vs відавочнасць). Негатыўная (непраяўленая) сутнасць этасу ў сітуацыі зносін знамянуецца ідыяматычнай меткай “нічога”. Сэнс увасобленай у гэтым слове сутнаснай непраяўленасці вар’іруецца ад сітуацыі да сітуацыі і рэфлексіўна спасцігаецца моўцам у ходзе вербальных негатыўных. Квінтэсэнцыя моўнага этасу ўвасоблена ў слове “ёсць”, этычны арэол якога задае арыенціры ў ходзе безупыннага ажыццяўлення думкі і слова.

Дзякуючы апелятыўнасці ўзнікае феномен *Другога*, а сама будова (лад) рэальнасці атрымлівае параметр легітымацыі (прызнання) – адваротнага боку ўсяго, што адбываецца ў адпаведнасці з інстытуцыянальнымі рэгламентацыямі. Традыцыйнай трактоўцы апелятыўнасці як функцыянальна-семантычнай катэгорыі супрацьпастаўляецца яе фенаменалагічнае асэнсаванне ў аспекце інтэнцыянальнай адрасатнасці. Этычны аспект мовы выклікаецца да жыцця прысутнасцю ў ім адрасата [2; 10; 11; 21].

5. Выяўлены сутнасць і характар беларускамоўнай эталогіі і апісаны этычныя тактыкі беларускага маўлення. Этас слова, якое гучыць і прысутнічае ў штодзённых вербальных паводзінах чалавека, выяўляецца ў ходзе некамунікатыўных вербальных перагавораў. Іх характар, умовы ажыццяўлення і віды могуць стаць прадметам даследавання асобнай дысцыпліны – лінгвістычнай эталогіі, якая разглядае мову як характэрную для чалавека мадэль паводзін. Дамінуючая рыса вербальных зносін – адсутнасць канверсіўна-ролевага механізму і асобнага пазіцыянавання. Яны

ажыццяўляюцца па рэверсіўнай мадэлі, у якой моўцы мяняюцца месцамі, папераменна выступаючы ініцыятарамі (вядучымі) і рэцыпіентамі (вядомымі). Дамінантныя складнікі сітуацыі зносін не ўтвараюць апазіцыю асобы, аднак імперсанальна прысутнічаюць у маўленні і распазнаюцца ў феноменах “сам”, “другі”, “гэты”. Мадэлі вербальных перагавораў складаюць антыномію камунікатыўным схемам маўлення.

У вербальных паводзінах *Homo loquens* выяўляюцца неспецыфічныя этычныя тактыкі. Рэалізаваныя ў іх феноменалагічныя імплікацыі могуць быць спраектаваны на шкалу ацэнкі, аднак, па сутнасці, яны ўспрымаюцца ў аспекце параметраў “верх – ніз” і аказваюцца рэлевантнымі ў аспекце феномена вартасці, якому спадарожнічаюць меліяратыўныя і пеяратыўныя сэнсы [2; 5; 14; 25].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Навуковыя вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны:

- пры далейшым вывучэнні беларускага слова ў феноменалагічным аспекце – распрацоўцы феноменалагічнай лінгвістыкі і лінгвістычнай лагістыкі;
- пры вывучэнні феноменалагічных імплікацый беларускай мовы ў аспекце іх супастаўлення з увасабленнем этасу ў другіх роднасных і няроднасных мовах;
- пры распрацоўцы пытанняў перакладу;
- пры правядзенні спецкурсаў і семінараў па лексікалогіі, стылістыцы, анамастыцы, семіётыцы, рыторыцы, тэорыі камунікацыі і лінгвістычным аналізе тэксту ;
- пры складанні антынамічнага слоўніка беларускай мовы;
- пры падрыхтоўцы вучэбных дапаможнікаў і складанні вучэбных праграм па шэрагу лінгвістычных дысцыплін, аб’ектам якіх становіцца жывое слова, а таксама пры распрацоўцы адпаведнай тэматыкі курсавых, дыпломных, магістарскіх прац;
- пры правядзенні судовай лінгвістычнай экспертызы.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА ПА ТЭМЕ

ДАСЛЕДАВАННЯ

Артыкулы ў навуковых выданнях, якія адпавядаюць п. 18

Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь

1. Капцова, Ю. А. Фенаменалогія слова і рэальнае мовазнаўства / Ю. А. Капцова // Весн. Брэсц. дзярж. ун-та. Сер. 3., Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія = *Vesnik of Brest University. Series 3, Philology. Pedagogics. Psychology.* – 2018. – №2. – С. 40–46.

2. Капцова, Ю. А. Эталогія чалавека і мова / Ю. А. Капцова // Известия Гомел. гос. ун-та. Сер. 3, История. Филология. Философия. – 2019. – № 4. – С. 78–84.

3. Капцова, Ю. А. «А мая ты, журавіначка!», або Феномен гаваркога слова : (паводле Фёдара Янкоўскага) / Ю. А. Капцова // Роднае слова. – 2020. – № 2. – С. 50–52.

4. Капцова, Ю. А. Фенаменалогія жывога слова і этычны інструментарый беларускай мовы / Ю. А. Капцова // Весн. Грод. дзярж. ун-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія = Vesnik Hrodzenskaha Dziarzhavnaha Universiteta. Seryia 3, Filalohiia. Pedahohika. Psikhalohiia. – 2020. – Т. 10, № 2. – С. 47–56.

5. Капцова, Ю. А. Фенаменалогія жывога слова: даніна памяці і вартасць незабыўнага / Ю. А. Капцова // Лінгвостылістычны студыі : наук. журн. / Східноевроп. нац. ун-т ім. Лесі Украінкі, Ін-т філол. та журн. – Луцк, 2020. – Вип. 12. – С. 73–82.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

6. Капцова, Ю. А. Інстытуцыянальная рэальнасць беларускага маўлення. Мянускі / Ю. А. Капцова // Институциональный дискурс: язык, литература, культура : Имя и Слово. – Siedlce : Wzrzej, 2017. – Т. 1. – С. 59–85.

7. Капцова, Ю. А. Антрапанімічны этас (на прыкладзе гаворак Брэска-Пінскага Палесся) / Ю. А. Капцова // Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. матэрыялы рэгіян. навук.-практ. канф., г. Брэст, 21 лют. 2017 г. / рэдкал.: С. Ф. Бут-Гусаім [і інш.] ; Брэсц. дзярж. ун-т. – Брэст, 2017. – С. 118–122.

8. Капцова, Ю. А. Канцэпт этасу ў святле фенаменалогіі / Ю. А. Капцова // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : (да 80-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай) : зб. навук. арт. рэсп. навук.-практ. канф. «Слова, фразеалагізм, перыфраза», г. Брэст, 15 сак. 2018 г. : у 2 ч. / Брэсц. дзярж. ун-т ; рэдкал.: Л. І. Яўдошына (адк. рэд.) [і інш.]. – Брэст, 2018. – Ч. 2. – С. 13–17.

9. Капцова, Ю. А. Вопыт жыцця і рэфлексійная сутнасць слова / Ю. А. Капцова // Współczesny język rosyjski: problemy i perspektywy = Современный русский язык: проблемы и перспективы : моногр. / Естественно-гуманитарный ун-т в Седльце ; под общ. ред. И. Ткачик, В. Сенкевича. – Siedlce, 2018. – С. 117–126.

10. Сянкевіч, В. І. Феномен самасці і Другі (да пытання аб самавітым слове) / В. І. Сянкевіч, Ю. А. Капцова // Текст. Язык. Человек : сб. науч. тр. / МГПУ ; редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь, 2019. – С. 23–26.

11. Капцова, Ю. А. Моўныя паводзіны і этас беларускага слова / Ю. А. Капцова // Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. Рэсп. (завоч.) навук.-практ. канф., г. Брэст, 21

лют. 2019 г. / Брэсц. дзярж. ун-т ; рэдкал.: С. Ф. Бут-Гусаім, Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель. – Брэст, 2019. – С. 104–108.

12. Капцова, Ю. А. Перыфраза як элемент этычнага інструментарыю беларускай мовы / Ю. А. Капцова // Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 21 лютага 2020 / Брэсц. дзярж. ун-т ; навук. рэд. С. Ф. Бут-Гусаім. – Брэст, 2020. – С. 112–115.

13. Капцова, Ю. А. Феномен этасу і мова штодзённасці / Ю. А. Капцова // Problems of Foreign Linguistics, Literary and Cultural Studies, L2 Teaching and Acquisition. – Siedlce : Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 2020. – Т. 1. – С. 13–30.

14. Капцова, Ю. А. Пеяратыўныя тактыкі ў кантэксце беларускага этасу / Ю. А. Капцова // Этнотыпія і культуры в современном социуме: теория и практика : коллективная монография / под ред. М. П. Жигаловой. – Брест : БрГТУ, 2020. – С. 97–106.

15. Сенкевич, В. И. Иероглифическое слово как лингвистический феномен / В. И. Сенкевич, Ю. А. Капцова // Текст. Язык. Человек : сб. науч. тр. В 2 ч. Ч. 1 / УО МГПУ им. И. П. Шамякина ; редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь : МГПУ им. И. П. Шамякина, 2021. – С. 115–121.

16. Капцова, Ю. А. Апеляцыйны характар інструментаў беларускай мовы / Ю. А. Капцова // Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель, Н. Р. Якубук. – Брэст : БрДУ, 2021. – С. 90–93.

Артыкулы ў зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый і семінараў

17. Капцова, Ю. А. Антрапанімічны этас мастацкага твора (на прыкладзе творчасці Я. Брыля) / Ю. А. Капцова // Беларуская афарыстыка як нацыянальна-моўны набытак : матэрыялы завоч. рэгіян. навук.-практ. канф., Брэст, 3 сак. 2017 г. / Брэсц. дзярж. ун-т. ; навук. рэд. А. Я. Леванюк. – Брэст, 2017. – С. 42–46.

18. Капцова, Ю. А. Этычная аплікацыя і яе прэзентацыя ў антрапоніме / Ю. А. Капцова // Коммуникативное пространство и информационное поле в языке и речевой деятельности : сб. материалов Респ. науч.-практ. конф., Брест, 19 апр. 2017 г. / Брест. гос. ун-т ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест, 2017. – С. 39–43.

19. Капцова, Ю. А. Метамова этасу / Ю. А. Капцова // Беларуская ідыяматыка і тэндэнцыі сучаснага мовазнаўства : матэрыялы завоч. рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 27 лют. 2018 г. / Брэсц. дзярж. ун-т ; навук. рэд. А. Я. Леванюк. – Брэст, 2018. – С. 44–48.

20. Капцова, Ю. А. Этычная рэальнасць і эмічная рэчаіснасць у мове і маўленчай дзейнасці / Ю. А. Капцова // Коммуникативное пространство и

информационное поле в языке и речевой деятельности : сб. материалов Респ. науч.-практ. конф., Брест, 12 апр. 2018 г. / Брест. гос. ун-т ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест, 2018. – С. 53–57.

21. Капцова, Ю. А. Феномен выяўленчасці як характэрная рыса вербальных паводзін чалавека / Ю. А. Капцова // Коммуникативное пространство и информационное поле в языке и речевой деятельности : сб. материалов Респ. науч.-практ. конф., Брест, 21 марта 2019 г. / Брест. гос. ун-т ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест, 2019. – С. 42–45.

22. Сенкевич, В. И. Метаязык творчества. Этическая имплицативность / В. И. Сенкевич, Ю. А. Капцова // Коммуникативное пространство и информационное поле в языке и речевой деятельности : сб. материалов Респ. науч.-практ. конф., Брест, 21 марта 2019 г. / Брест. гос. ун-т ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест, 2019. – С. 107–111.

23. Капцова, Ю. А. Мянуска як вербальны феномен / Ю. А. Капцова // Беларуская ідыяматыка і тэндэнцыі сучаснага мовазнаўства : матэрыялы Респ. навук.-практ. канф., Брэст, 25 крас. 2019 г. / Брэсц. дзярж. ун-т ; навук. рэд. А. Я. Леванюк. – Брэст, 2019. – С. 43–46.

24. Капцова, Ю. А. Дэмінутыўнасць у святле феноменалогіі / Ю. А. Капцова // Коммуникативное пространство и информационное поле в языке и речевой деятельности : сб. материалов Респ. науч.-практ. конф., Брест, 21 марта 2020 г. / Брест. гос. ун-т ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест, 2020. – С. 55–58.

25. Капцова, Ю. А. Меліяратыўныя этычныя тактыкі (на матэрыяле беларускай мовы) / Ю. А. Капцова // Адзінаццатыя Калеснікаўскія чытанні : зб. матэрыялаў Респ. навук.-практ. канф., Брэст, 29 кастр. 2020 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: З. П. Мельнікава [і інш.] ; пад агул. рэд. З. П. Мельнікавай. – Брэст : БрДУ, 2021. – С. 171–175.

26. Капцова, Ю. А. Анафарычныя імплікацыі як этычныя інструменты беларускай мовы / Ю. А. Капцова // Коммуникативное пространство и информационное поле в языке и речевой деятельности : сб. материалов респ. науч.-практ. конф., Брест, 25 марта 2021 г. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; науч. ред. Г. М. Концевая. – Брест : БрГУ, 2021. – С. 45–49.

Капцова Юлія Анатольеўна

Фенаменалагічныя імплікацыі і этас беларускага слова

Ключавыя словы: фенаменалагічныя імплікацыі, моўца, этас, вербальныя паводзіны, ідыялектнае слова, этычныя інструменты, аўтэнтычнасць, іерагліфічнасць, лінгваэталогія, этычныя тактыкі.

Мэта даследавання: выяўленне і характарыстыка фенаменалагічных імплікацый этасу, увасобленага ў ідыялектным беларускім слове.

Метады даследавання: апісальна-інтэрпрэтацыйны, параўнальна-супастаўляльны, стылістычны, антынамічны.

Атрыманя вынікі і іх навізна: выяўлены лінгвістычныя аспекты і акрэслены перспектывы даследавання ўвасобленага ў жывым беларускім маўленні феномену этасу; прааналізаваны фенаменалагічныя вербальныя імплікацыі і этычны інструментарый беларускай мовы; акрэслена паняцце іерагліфічнасці і ахарактарызаваны феномен іерагліфічнага беларускага слова; сістэматызаваны і апісаны эталагічныя меліяратыўныя і пеяратыўныя тактыкі *Ното loquens*. Упершыню аб'ектам лінгвафенаменалагічнага вывучэння стала ідыялектнае слова беларускага маўлення і моўная эталогія *Ното loquens* (чалавека, які гаворыць).

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры далейшай рэалізацыі ў беларускім мовазнаўстве фенаменалагічнага падыходу да вывучэння мовы – распрацоўцы аспектаў фенаменалагічнай лінгвістыкі, лінгвістычнай лагістыкі і лінгваэталогіі; у вырашэнні пытанняў перакладу; пры правядзенні судовай лінгвістычнай экспертызы; пры складанні антынамічнага слоўніка беларускай мовы; пры падрыхтоўцы спецкурсаў і семінараў па шэрагу філалагічных дысцыплін, напісанні вучэбных дапаможнікаў і складанні вучэбных праграм, а таксама пры распрацоўцы адпаведнай тэматыкі курсавых, дыпломных і магістарскіх прац.

Галіна выкарыстання: навукова-даследчая і выкладчыцкая дзейнасць, лексікалогія, стылістыка, анамастыка, семіётыка, рыторыка, тэорыя камунікацыі і лінгвістычны аналіз тэксту.

Копцова Юлия Анатольевна

Феноменологические импликации и этос белорусского слова

Ключевые слова: феноменологические импликации, говорящий, этос, вербальное поведение, идиолектное слово, этические инструменты, подлинность, иероглифичность, лингвоэтология, этические тактики.

Цель исследования: выявление и характеристика феноменологических импликаций этоса, воплощенного в идиолектном белорусском слове.

Методы исследования: описательно-интерпретационный, сравнительно-сопоставительный, стилистический, антиномический.

Полученные результаты и их новизна: раскрываются лингвистические аспекты и намечаются перспективы исследования феномена этоса, воплощенного в белорусской речи; анализируются феноменологические вербальные импликации и этические средства белорусского языка; очерчено понятие иероглифичности и охарактеризован феномен иероглифического белорусского слова; систематизированы и описаны этологические мелиоративные и пейоративные тактики *Номо loquens*. Впервые объектом лингвофеноменологического изучения стало идиалектное слово белорусского языка и лингвистическая этология *Номо loquens* (человека говорящего).

Рекомендации по использованию результатов. Результаты диссертации могут быть использованы при дальнейшей реализации феноменологического подхода к изучению языка в белорусском языкознании – разработки аспектов феноменологической лингвистики, лингвистической логики и лингвистической этологии; при решении вопросов перевода; при проведении судебно-лингвистической экспертизы; при составлении антиномического словаря белорусского языка; в подготовке спецкурсов и семинаров по ряду филологических дисциплин, написании учебных пособий и составлении учебных программ, а также при разработке соответствующих тем курсовых, дипломных и магистерских работ.

Область применения: научно-исследовательская и педагогическая деятельность, лексикология, стилистика, ономастика, семиотика, риторика, теория коммуникации и лингвистический анализ текста.

SUMMARY

Kaptsova Yuliya Anatolyeuna

Phenomenological implications and ethos of the Belarusian word

Keywords: phenomenological implications, speaker, ethos, verbal behavior, idiolectic word, ethical tools, authenticity, hieroglyphics, linguoethology, ethical tactics.

The purpose of the study to identify and characterize the phenomenological implications of the ethos embodied in the idiolect Belarusian word.

Research methods: descriptive-interpretative, comparative-contrastive, stylistic, antinomic, generalization, analysis, systematization.

The results obtained and their novelty: linguistic aspects are revealed and prospects for studying the phenomenon of ethos embodied in Belarusian speech are outlined; phenomenological verbal implications and ethical means of the Belarusian language are analyzed; the concept of hieroglyphicity is outlined and the phenomenon of the hieroglyphic Belarusian word is characterized; the ethological ameliorative and pejorative tactics of Homo loquens were systematized and described. For the first time, the idiolect word of the Belarusian language and the linguistic ethology of Homo loquens (the speaker) became the object of linguophenomenological study).

Recommendations for using the results. The results of the dissertation can be used in the further implementation of the phenomenological approach to the study of language in Belarusian linguistics – the development of aspects of phenomenological linguistics, linguistic logistics and linguistic ethology; when solving translation issues; when conducting a forensic linguistic examination; when compiling the antinomic dictionary of the Belarusian language; in the preparation of special courses and seminars on a number of philological disciplines, writing textbooks and compiling curricula, as well as in the development of topical topics for term papers, diploma and master's theses.

Field of application: research and teaching activities, lexicology, stylistics, onomastics, semiotics, rhetoric, communication theory and linguistic analysis of the text.